

”VERDENS ELDSTE REVOLVER”

AV GAUTE JACOBSEN

Maihaugen fikk hjelp av fem personer fra Norsk Våpenhistorisk Selskap da museet skulle revidere våpensamlingen. Første tur på magasin ropte Knut begeistret: ”Gutter, gutter – kom og se, kom og se!”. Den eneste komplette tessakbalg (slire til en type sabel) i sitt slag i Norge skapte stor begeistring. Og våpensamlerne ble ikke mindre ivrige da de fikk se verdens eldste revolver.

Anders Sandvig var ivrig våpensamler. Samlingen ble vist fram for publikum allerede i 1900 i andre etasje i Myttingstua i Anders Sandvigs hage. I 1904 ble bygninger med gjenstander flyttet til Maihaugen og våpnene ble på nytt utstilt.

Innsamling av gjenstander og etablering av friluftsmuseene i Norge var preget av den politiske situasjonen. I 1904 var Norge fortsatt i union med Sverige, og et av de sterkeste motivene for samlervirksomheten til Sandvig var å hindre flyten av gjenstander fra Gudbrandsdalen til Sverige.

Sandvig var først negativ til direktør Artur Hazelius ved Nordiska museet i Stockholm som førte verdifulle gjenstander ut av landet. Dette gjaldt vern om norske kulturminner og styrking av norsk selvfølelse og identitet. Innsamlingen skulle beskytte nasjonale verdier. Senere endret Sandvig sin oppfatning av Hazelius og gir ham æren for at norsk kultur ble bevart:

”...det var han som for alvor åpnet våre øyne for minnene om vår gamle bondekultur og fortalte oss at de måtte tas vare på!”¹

SKIPSFORLISET I 1911

Det tok Sandvig 23 år å bygge opp en stor våpensamling, og han verdsatte den meget høyt. I 1911 oppsto en katastrofe som kunne ha ført til at store deler av samlingen gikk tapt. Dette året skulle det åpnes en større internasjonal utstilling i Glasgow, Skottland. Oldsakssamlingen, Slottet og Maihaugen gikk sammen om å lage en utstilling. Fotografier, tablåer og gjenstander skulle fraktes med båt. I tett tåke mellom Larvik og Langesund grunnstøtte dampskipet Scotland. Mannskap og passasjerer ble evakuert, og det så lenge ut til at den verdifulle lasten skulle gå

tapt. Før skjebnen til våpnene ble kjent skriver avisen Lillehammer Tilskuer at Sandvig var:

”dypt bedrøvet over den ulykkelige Tildragelse. De Vaaben, som var blit medsendt hørte til Samlingernes bedste og mest værdifulde, og tapet av dem vilde være aldeles uerstattelig.”²

Samlingen var ikke viktig for dens økonomiske verdi, men som Sandvig uttrykker det i avisen:

”Disse ting knytter sig jo saa nøie til Dalen og indebærer saa mange Traditioner, at de ikke kan opveies med Guld.”

Heldigvis ble gjenstandene reddet. Samlingen var stor allerede i 1911. I dag består den av 1144 gjenstander og er en av de største våpensamlingene i landet. Den gir et godt innblikk i de våpen som var i bruk fra siste halvdel av

1500-tallet til godt ut på 1800-tallet. Samlet viser den utviklingen av en mer moderne norsk hær - teknologisk og materielt.

Flere av våpnene er sjeldne og unike eksemplarer, som den komplette tessakbalgen eller Georg Reichweins revolver fra 1597, kanskje verdens eldste revolver. Vi begynner med revolveren laget i Nürnberg av Hans Stopler.

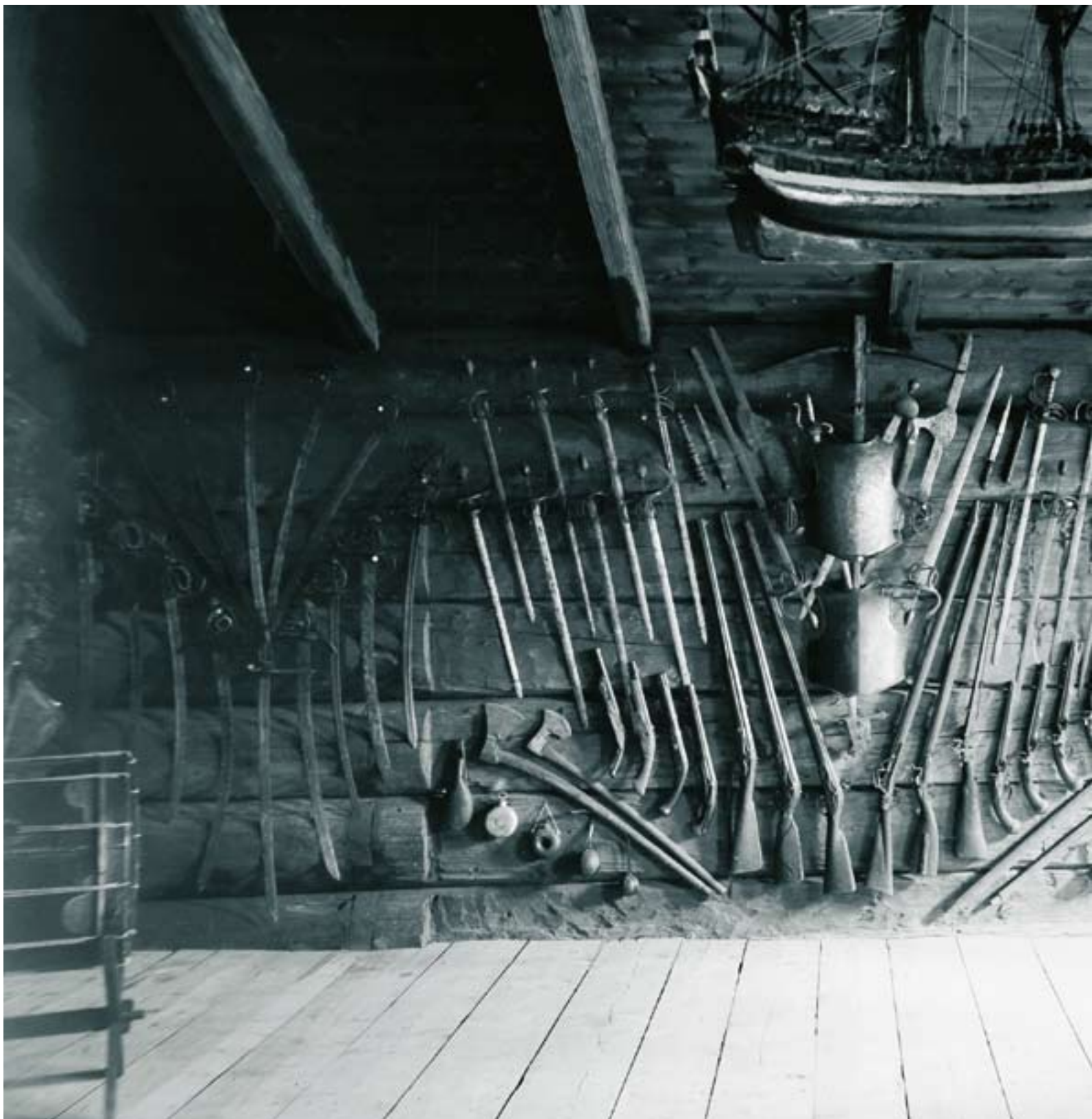
HANS STOPLER OG VERDENS ELDSTE REVOLVER

Det var gode tider for våpenproduksjon i Europa. Etter Martin Luthers reformasjon i 1517 ble Europa i grove trekk delt i et protestantisk nord og et katolsk sør. Motsetningene økte, og i 1618 startet religionskrigene eller 30-årskrigen som striden også kalles.

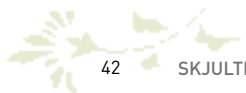

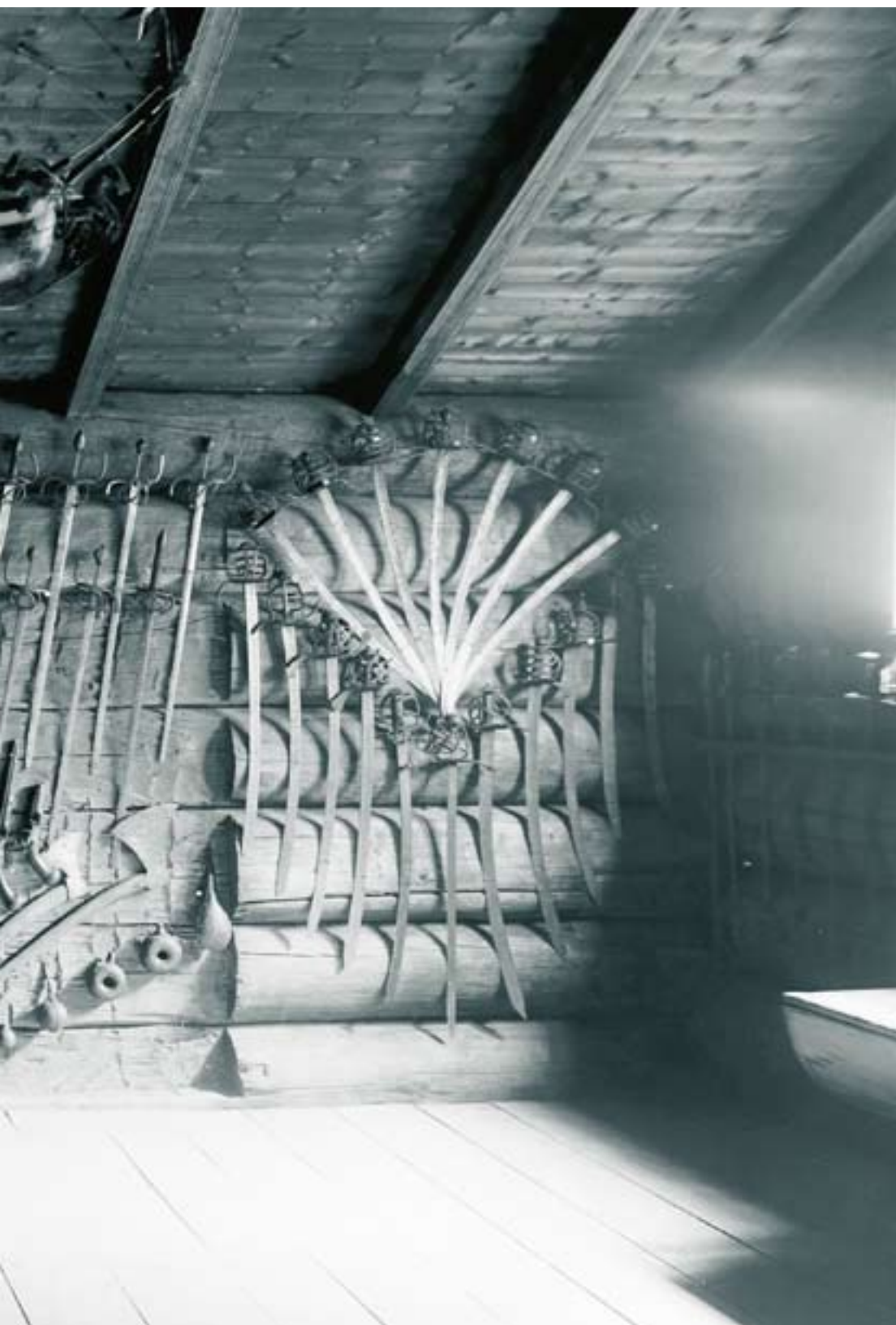
Revolver fra 1597 produsert i Nürnberg. (Foto: Camilla Damgård).

Revolvertønne med sylinder for åtte skudd. Ladestokken på undersiden av løpet mangler. (Foto: Camilla Damgård, Maihaugen).

Våpenutstillingen i Per Gynt-loftet i 1914. Senere ble samlingen utstilt i Telthuset som ble oppført på museet i 1924. (Foto: Ukjent, Maihaugen).

I tillegg til religiøse motsetninger var dette også en maktkamp om handel, territorier og fyrstelige titler. Motiver og interesser varierte og alliansene skiftet stadig. Historikere oppfatter da også 30-årskrigen som flere kriger. Den gjennomgikk flere faser.³ Krigen fikk særlig konsekvenser for Tyskland som ble krigsskueplass i over 30 år.

Hans Stopler var våpensmed i Nürnberg i Tyskland. Smedstemplet hans er synlig på revolverens side, på låsblikken. Familien Stoplers virksomhet er omtalt allerede fra 1552. Revolveren i Maihaugens samling er lagd av Hans Stopler d.y. som overtok bedriften fra sin far, Hans Stopler d.e.

Revolveren til Hans Stopler har en snapplås. Snapplåsen var forløperen til flintlåsen.⁴ Sylindren har åtte kammer med skyvbare lokk av messing for lukking og åpning av fenghullene. Sylindren eller revolvertønna dreies manuelt.

Løp og låskasse er av stål. Skjeftet og pipens underside er av tre, og er rikt dekorert med beininnlegg og perlemor.⁵ Rik dekor og godt håndverk er tegn på at dette var et stasvåpen. Et gevær laget av Stopler finnes i Danmark.⁶ Dette er klassifisert som jakt- og prydgjenstand. Revolveren var nok ikke konstruert for å brukes til jakt, men var mer et påkostet våpen som reflekterte eierens sosiale status og militære posisjon.

Smedstempelet tidfester revolveren til 1597. Det har vært påstått at smedstemplet tilhører sønnen Wolf Stopler, men ser man nøye på taggene på sporene viser de tydelig en usymmetrisk form, i motsetning til Wolf Stoplers mer symmetriske tagger. Revolveren er laget av Hans Stopler.⁷

ER DETTE VERDENS ELDESTE REVOLVER?

Etter definisjonen betyr revolver å rulle tilbake. I tillegg defineres revolver som pistol med automatisk omdreingsmagasin.⁸ Forfatteren av boken Våpen i Norge (Per Terje Norheim) definerer revolver som "en pistol med et kammerstykke for flere skudd og hvor dette kammerstykke dreier rundt – revolverer".⁹ En revolver er altså alltid en pistol, men bare noen pistoler er revolvere." Etter denne siste definisjonen har det å revolvere ikke noe med automatikk å gjøre.

Automatisk omdreining ble ikke vanlig før på 1800-tallet. I 1835 tok Samuel Colt (1814-1862) patent på revolveren med navnet "six shooter" som ble den første masseproduserte og anvendbare revolveren i verden.

To hjullåspistoler fra 1580-årene. Antagelig produsert i Bayern. (Foto: Camilla Damgård, Maihaugen).

En tidlig utgave av revolver tilhører samlingene til Tower of London. Denne har også manuell omdreiingssylinder som Stoppers revolver. Hoffbørsemaker John Dafte¹⁰ skal ha produsert revolveren omkring 1680, altså 80 år senere enn Hans Stopler.

I Dogepalasset i Venezia finnes en pistol fra 1547, og som har tre roterende løp. Den har da ikke en revolvertønne eller omdreiingsmagasin, men er allikevel revolverende. Etter definisjon kan pistolen også defineres som revolver. Det gir derfor ingen mening å hevde hva som er eldst etter en definisjon, men å slå fast at det på 1500-tallet ble utviklet flere pistoler med avfyringsmekanismer for flere skudd.¹¹

Håndholdte pistoler kom tidlig på 1500-tallet. Pistol kommer fra det tsjekkisk ordet pistol som egentlig betyr rør. Pistoler er som andre kruttvåpen en nokså moderne oppfinnelse, men oppdagelsen av krutt er gammel. I Kina ble kruttet oppdaget antagelig allerede på 800-tallet, men de første kruttvåpnene kom ikke i bruk før ut på 1300-tallet. I Europa finnes noen eksempler på "håndkanoner" fra 1300-tallet. Det danske forsvarsmuseum har en slik i sine samlinger som er fra tidlig på 1400-tallet.¹² Håndkanoner var upraktiske og ikke særlig treffsikre og var nok mer avskrekkende enn effektive skytevåpen. Bedre utviklede våpen med avfyringsmekanismer kom

med luntelåsen på 1400-tallet. Luntelåsgevær krevde tilgangen til en brennende lunte som antente kruttet for avfiring av prosjektiler.

Gevær med luntelås fungerte bra for fotsoldater, men ikke for ryttere som både skulle håndtere hest og våpen samtidig. Brennende lunter om natten kunne også avsløre ryttere som helst skulle komme overraskende på fienden. Regnvær kunne også være problematisk. Utviklingen av pistoler med hjullås var derfor en teknologisk revolusjon. Akkurat når hjullåsen kom, er noe usikkert. Konstruksjonen er omtalt i manuskriptet Codex atlantica av Leonardo da Vinci fra 1507, og han regnes derfor som oppfinneren av hjullåsen.¹³

Den teknologiske utviklingen har sammenheng med de politiske og militære forholdene på 1500- og 1600-tallet. Kriger i Europa skapte gode rammer for våpenproduksjon, og den greske filosofen Heraklits utsagn om at "krig er alle tings mor" gir en viss mening. Også Danmark-Norge ble påvirket av de historiske begivenhetene i Europa.

DANMARK-NORGE OG 30-ÅRSKRIGEN

I 1625 gikk Kristian 4. (1588-1648) og Danmark-Norge inn i 30-årskrigen på protestantisk side. Krigen ble en katastrofe. Nederlaget i slaget ved Lutter am Barenberg like ved Braunschweig var fullstendig, og hele Jylland ble okkupert av fiendens tropper. Kristian 4. måtte akseptere kapi-

tulasjonsbetingelsene og trekke seg ut av krigen.

Nederlaget banet vei for svenskekongen Gustav 2. Adolf som også støttet protestantisk side. Gustav 2. Adolf falt i slaget ved Lützen i 1632, men Sverige hadde styrket sin militære posisjon og innledet en stormaktstid.¹⁴ Sveriges ambisjoner var en direkte trussel mot Danmark og Norges sikkerhet og varslet urolige tider i Norden, også etter at 30-årskrigen ble avsluttet i 1648. Striden gjaldt politisk makt, territorier, kontroll over Øresundtollen og handelsinteresser i Østersjøen.

GEORG VON REICHWEIN (1593-1667)

Kristian 4.s nederlag viste med tydelighet behov for profesjonalisering av militæret – også i Norge.

Arbeidet med å modernisere offentlige institusjoner i Norge ble ledet av kongens svoger, stattholder Hannibal Sehested (1609-1666). Skatteinntekter som tidligere hadde blitt sendt til sentraladministrasjonen i København ble nå brukt til innkjøp av utstyr, bygging av festningsverker og ansettelse av offiserer fra utlandet.

Georg Reichwein var en av offiserene som kom til Norge i 1628. Han var yrkesmilitær fra Hessen i Tyskland. Tjeneste i Norge gav muligheter som høyere militære posisjoner, gode inntekter, overtagelse av embetsgarder og til og med adelskap.

Folkedraker fra Hardanger fra omkring 1822. Mannen holder en stridsøkse. Utsnitt av "Dragter fra Kingservigs Præstegjeld i Hardanger. Efter Originaltegning af Flintoe". (Tegnet av Joachim Frisch).

På skjefte av revolveren er det i ettertid satt på et merke med Georg Reichwein sitt navn, en drueklase, akantusdekor og datering 1636. Merket kan minne om et slektsmerke eller våpenskjold. Dette året ble Reichwein utnevnt til major og kommandør for styrkene på Bergenhus festning.¹⁵ Reichwein kan ha kjøpt revolveren i forbindelse med denne utnevnelsen, eller han kan ha hatt den med seg fra Tyskland i 1628.

Sverige hadde styrket sin posisjon i Norden, og satt med store styrker i Danmark. I 1643 gikk Sverige til krig mot Danmark-Norge. Den svenske feltmarskalk Lennart Torstensson brukte samme taktikk som keiser Ferdinand, og okkuperte Jylland.

Mens Jylland var okkupert, fikk den norske hær og Georg Reichwein sin ilddåp. Sammen med Hannibal Sehested og adelsmannen Henrik Bjelke disponerte de en styrke på 3000 mann. Innfall ble gjort i Sverige, og norske styrker erobret Morasts skanse på svensk side i Värmland. Styrkene reiste så videre nedover mot Bohuslän og gjorde flere innfall i Sverige, men krigen gikk dårlig for Danmark-Norge. Utfordringene var store. Frost, sykdom, dødsfall og rømninger gjorde hæren kampudyktig. Ved fredsinngåelse i Brømsebro ble norske Jämtland og Härjedalen avstått til Sverige.¹⁶

Smedstemplet er synlig på piggen. Dette smedmerket er den samme som man finner på flere buer til armbrøster. Legg merk den flotte dekoren med innfelt messingbånd. (Foto: Camilla Damgård, Maihaugen).

Rapir som kan være eid av en adelig eller embetsmann. Kristian 4. er avbildet med tilsvarende rapir. (Foto: Camilla Damgård, Maihaugen).

Krigen fra 1643-45 hadde vist at den norske hær kunne spille en aktiv rolle, og ved neste krigsutbrudd i 1657 var den bedre forberedt.¹⁷ Men dette var den siste krigen for Kristian 4. som døde i 1648.

Kongens bortfall resulterte ikke i noen varig fred i Norden. Sønnen Fredrik 3. ble valgt til ny konge av Riksrådet. Fredrik 3. ønsket å revansjere tapet i 1645 og gjenerobre tidligere landavståelser. I 1657 erklærte han Sverige krig.

I mellomtiden hadde Georg Reichwein blitt adlet i 1655. Våpenskjoldet er avbildet på et skap som er i museets samlinger. Druetrasjen finnes derfor både på skjefte og på skapdøren. Skapet har tilhørt sønnen oberst Georg Reichwein d.y. (1630-

1710). Sønnen Georg ble kaptein og sjef for Sør-Gudbrandsdalen kompani i 1658. Han kjøpte Nordre og Søndre Jørstad i 1672, og eide også Hammer, Sorgendal og Vingnes. Skapdørene er fra Sorgendal.¹⁸

For Georg von Reichwein d.e. betydde krigserklæringen i 1657 et nytt felttog. Trondheims len hadde blitt okkupert av svenske styrker og satt under svensk administrasjon. Norge var altså delt i to.

I København gikk det også dårlig. Store svenske styrker krysset det slagte stredet mellom

Rikt dekorert økseskaft med signaturen til Mas Massøn og motiv av en slange. (Foto: Camilla Damgård, Maihaugen).

Sverige og Danmark. Kryssingen var et genitrekk og kom overraskende på danskene. Danske styrker ble slått, og en dramatisk beleiring av København ble innledet. Lenge så det ut til at svenskene skulle vinne, men danskene forsvarte seg godt. Kong Karl 11. Gustav måtte til slutt trekke sine styrker tilbake til Sverige etter å ha lidd store tap.

I Norge ble det mobilisert for å gjenerobre Trondheim. Omkring 4000 mann fra Vestlandet, Nord-Norge, Akershus og Opplandene¹⁹ ble samlet i Trøndelag. Styrkene fra Akershus og Opplandene som utgjorde ca 2000 mann ble ledet av generalmajor Georg von Reichwein. I over to måneder var Trondheim under beleiring, inntil den svenske befalingsmannen Claes Stjärnskjöld kapitulerte med sin styrke på 700-800 mann.²⁰ Selv med en viss suksess ble krigen nok en katastrofe. Norge mistet Bohuslän og Danmark mistet alle sine områder i Syd-Sverige som Halland, Bleking og Skåne.

I 1667 døde Georg von Reichwein i Bergen. Vi vet lite om revolverens historie etter dette. Ikke før 1834 har vi sikre opplysninger, da solgte kjøpmann Thales Schou i Christiania revolveren til Universitetets Oldsakssamling, som ble grunnlagt 1829.²¹

Hos Oldsakssamlingen ble revolveren registrert med gjenstandsnummer 656. Registreringsprotokollen omtaler den som:

”En Pistol, av gammeldags, kunstig innretning og av særdeles smukt arbejde... skjefet og det øvrige treverk er rikt og smukt innlagt med elfenben og perlemor”.²²

Forvaltningsmessig var det uklart hvem og hvilken institusjon som hadde ansvar for innsamling og bevaring av kulturhistoriske gjenstander som revolveren og arkeologiske middelalderfunn. Universitetsmuseene, fortidsminneforeninger og kulturhistoriske museer som Maihaugen hadde overlappende samlinger.

I 1905 ble Norges første kulturminnelov vedtatt. Loven gjaldt fredning og bevaring av fortidslevninger. Samtidig regulerte loven arbeidsfeltet mellom institusjoner som arbeidet for bevaring av norske kulturminner. Loven fastsatte et automatisk lovvern for alle kulturminner fra før reformasjonen (1537). Et hovedpoeng for den første kulturminneloven var derfor at det kronologiske skille ble satt til 1537. Gjenstanders institusjonelle tilhørighet og juridiske beskyttelse ble definert ut fra dets aldersverdi.²³ Revolveren var derfor arbeidsmessig ikke underlagt Universitetets Oldsakssamlingens ansvar.

DET STORE VÅPENBYTTE I 1919

Maihaugen måtte også forholde seg til kulturminneloven. Anders Sandvig hadde samlet mange gjenstander fra middelalderen som nå etter loven var automatisk fredet. I 1919 ble revolveren sammen med mange andre våpen

Bondeøkse på bildet så er øksebladet datert 1662 og skaftet lagd av Mas Massøn er datert 1729. Bondeøkse er av type C-øks. (Foto: Camilla Damgård, Maihaugen).

og middelaldergjenstander byttet mellom Maihaugen og Universitetets Oldsakssamling.

Flere av våpnene som kom til Maihaugen i 1919 var opprinnelig blitt samlet inn fra flere ulike landet. Bondeøkser kom fra Telemark og Setesdalen og armbrøst fra Østfold. Våpensamlingen på museet ble derfor etter 1919 en nasjonal våpensamling. Og hovedvekten av våpnene har tilhørt vanlige folk som bønder og soldater. Dette er ingen tilfeldighet.

BONDESOLDATEN

Kongens forsvar av Norge skulle baseres på bondeoppbudet, som har sin bakgrunn i middelalderens leidangsordning. I Landeværnsbolken

Tessak med balg. Tessakene klassifiseres flere typer fra A til H. SS-48909. (Foto: Camilla Damgård, Maihaugen).

i Norske lovbooken fra 1604 står det at folket hadde en plikt til å forsvare fedrelandet i tilfelle angrep utenfra. Det går også fram av loven hva slags utstyr det forventes at en soldat skulle ha med seg i krig. De våpen som nevnes er bondeøks, spyd, teszack, langbøsse og armbrøst. Alle disse våpnene finnes godt representert i Maihaugen sine samlinger.

Loven på 1600-tallet tok hensyn til bondens økonomiske kapasitet til å erverve seg våpen. En odelsbonde eller leilending på en fullgard skulle ha langbøsse dvs. gevær, tessak og øks, mens en husmann skulle eie en hellebard med jernskinner og øks. Type våpen speilet bondens økonomisk posisjon så vel som hans plassering i et sosialt system.

I det økonomiske og sosiale bondehierarkiet sto odelsbonden og leilendingen på en fullgard øverst. Etter dette rangeres det fra leilending på halvgard, de som bor på tredjedelsgard, fjerdedelsgard, ødegardsmann, husmann, strandsitter, "den som ringer formaar", tjenestedreng med full lønn og tjenestedreng med halv lønn, og nederst på rangstigen de fattige.²⁴ Det at våpen har vært i privat eie som familieklenodier er kanskje årsak til at så mange dem er bevart i dag.

Norge var en utkant av Europa. I motsetning til bruk av profesjonelle leiesoldater på kontinentet, var de norske styrker basert på utskrevne bønder. Bondsoldatene ble ikke alltid utstyrt med det mest moderne av våpenteknologi, men måtte

nøye seg med utdaterte våpen som ble kjøpt inn fra land i Europa, spesielt fra Nederland. Flere av de unike våpnene i samlingen kan forklares med at Norge ble brukt som "dumpingplass" for våpen.

BONDEØKSER

I samlingene finnes ca. 70 bondeøkser. Dette var økser beregnet for kamp, altså våpenøkser. Øks kunne være et effektivt slagvåpen, og den spisse formen på bladet gjorde at man også kunne støte og stikke. Bladets form virker også som en krok. Øksen kunne derfor benyttes til å hekte og rive ned for eksempel en rytter fra hest.

Våpenøkser gikk ut av bruk i resten av Nord- og Vest-Europa, mens de derimot i Norge fortsatt var i bruk til omkring 1800.²⁵ Det at bondeøkser var i bruk så lenge trenger ikke å bety at de spilte en viktig rolle som våpen, men at de hadde en annen funksjon, en symbolsk funksjon.

Bondeøkse ble symbol på den frie norske bonde, og ble ofte vist i motiver av folkedrakter som ble publisert i første halvdel av 1800-tallet.

Skaftet på bildet er rikt dekorert. Bondeøkser som denne var ofte påkostede bruksgjenstander, og har nok betydd mye for eieren. På Norsk Folkemuseum finnes krutthorn²⁶ signert Mas Massøn. Den samme signaturen som finnes på skaftet. Mas Massøn er kjent for å dekorere flere krutthorn, men at han også har dekorert økseskafter er mindre kjent. Dekoren er både

geometrisk og figurativ. Motiver viser ofte bibelske forestillinger. En slange er lett synlig på økseskaftet. Skulle slangen gi eieren ekstra beskyttelse?

TESSAKER

I samlingen finnes over hundre tessaker. Mens kårder var vanlige for overklassen som offiserer, embetsmenn og borgerskap, var tessakene folkets våpen.

Med utgangspunkt i bestemmelsen i loven om hver manns plikt til å ha våpen til kongerikets forsvar, ble det mellom 1617-28 kjøpt inn store mengder våpen i Tyskland. Flere av tessakene kom til Norge i denne perioden. Opphenget til tessakene, eller balgen som den kalles, har Maihaugen åtte bevarte i sine samlinger. Kun en er fullstendig bevart.

Balgen til tessakene er satt sammen av lange treskiver som er montert mot hverandre og trukket med lær. Balgen har utvendig læropp-heng med belte og spenne. Få av disse er bevart. Ofte råtnet balgen p.g.a. fuktighet på innsiden etter lengre tids bruk. Tessakene gikk også ut av bruk i takt med moderniseringen av den norske hær. I stedet endte de som prydgjenstander på veggene i norske bondestuer. Balgen mistet da sin praktiske nytte og ble antagelig kastet i mange tilfeller.

Det store antallet tessaker i Gudbrandsdalen har feilaktig blitt tolket som beslaglagte våpen fra den skotske leihæren ved Kringen i 1612. Disse har blitt omtalt som Sinclair-sabler etter den skotske kapteinen Sinclair.²⁷

Skottene hadde sannsynlig ikke denne typen våpen med seg, men feiltolkningen viser hvor viktig begivenheten var for Gudbrandsdalen. I avisartikkelen vedrørende skipsforliset i 1911, vurderer Sandvig våpnene om skottetoget samlingenes "beste og mest verdifulle" gjenstander.

ARMBRØST

Armbørst (låsue) er en eldre oppfinnelse. Den ble antagelig oppfunnet i Kina, men er også kjent fra romerne på 300-tallet. Til Norge kom armbørst i middelalderen på 1100-tallet. Og den var bruk til langt ut på 1700-tallet. Armbørst var kraftige våpen. I motsetning til vanlige buer kunne armbørster være spent til enhver tid, noe som gjorde den egnet som jaktvåpen.

STRIDSHAMMER

Stridshammeren, eller rytterhammer som den kalles, fungerte som nærvåpen og effektivt slagvåpen. Rytterhammeren var forbeholdt personer med høy rang.

Hammerhodet er åttekantet, mens den på motsatt side har en spiss pigg. Legg merke til

piggen som kommer ut av gapet til et dyr. Piggen kunne slå gjennom hjelmer og var velegnet våpen for ryttere. Samtidig kunne hammeren i venstre hånden fungere, på lik linje med en dolk, til å parere mot hugg fra motstanderens sabel eller kårde.

Stridshammeren vist på bildet kom også til Maihaugen gjennom bytte med Oldsakssamlingen, mens den opprinnelsessted er ukjent. Tidsmessig dateres den til perioden 1620-50.

DOLK

Dolken var også et nærforsvarsvåpen og ble brukt til å parere motstanderens hugg. Dolkene har ofte nedbøyde parerstenger som gjør at man kan låse fast motstanderens kårde, for selv å hugge eller søte tilbake med egen kårde. Dolken på bilde er datert til 1580-1630.

BRYSTPANSER (HARNISK)

Til beskyttelse i strid var harnisk eller brystpanser effektive mot kuler og slag fra våpen. Men de var tunge og dyre i innkjøp. Denne brystharnikken i to deler har et vakkert våpenmonogram til Fredrik 4. som var dansk-norsk konge fra 1699 til 1730. Dette var en periode med kriger i Nord-Europa der en koalisjon bestående av Danmark-Norge, Russland, Sachsen-Polen, Preussen og Hannover kjempet mot Sverige. Karl 12. ble skutt og døde i 1718 ved Fredriksten

festning i Halden. Den store nordiske krig som begynte i 1704 ble avsluttet i 1721 med freden i Nystad mellom Russland og Sverige. Dette markerer også slutten på Sveriges stormaktstid.

SKATTER ELLER BARE GJENSTANDER?

Hva gjør revolver til en skatt? Spørsmålet virker kanskje litt banalt, men er interessant fordi museene har en tendens å opphøye noen objekter mer enn andre.

Revolveren er som objekt helt taus. Den er en levning fra fortiden, men kan ikke si noe om seg selv. Den har altså igjen beretningsverdi. Dens informasjonsverdi om menneskers liv er lav sammenlignet med for eksempel en dagbok.

Alle gjenstander må settes i en kontekst og sammenheng for at den skal få mening. Gjennom historien til Hans Stopler, Georg Reichwein og andre, får revolveren et historisk og sosialt liv.

Hver gang revolveren inngår i nye sammenhenger og byttes mellom tidligere og nye eiere, får den tilført nye historiske lag.²⁸ På den måten fortsetter revolveren å leve sitt eget liv, uavhengig av dens opprinnelige produsent i 1597.

Det er opplagt at revolveren er unik fordi den er sjelden og den har tilhørt en navngitt person

Brystpanser brukt av en høyere offiser. Denne er fra perioden 1699-1730. (Foto: Camilla Damgård, Maihaugen).

Skapdøren med våpenskjoldet til Georg Reichwein. (Foto: Gaute Jacobsen).

som til og med var en norsk militærhelt. Alle våpen har på ett tidspunkt tilhørt noen, men som regel er informasjon om brukeren ukjent. Betyr det at gjenstander som balgen, dolken, stridshammeren eller våpenøksa, som vi vet mindre om, ikke har noen verdi?

Det finnes langt flere våpen og utstyr som har tilhørt vanlige bønder og soldater, enn militære offiserer som Reichwein. Den omtalte balgen er en unik og sjelden gjenstand. Det er den eneste komplette tessakbalg vi kjenner til i Norge.

Hvorfor er denne så spesiell – er det kun fordi den er sjelden?

Det som gjør disse våpnene så viktige for Maihaugen er at de har tilhørt vanlige folk. Maihaugen

skal som folkemuseum nettopp dokumentere, forske og formidle vanlige folks hverdagsliv. Det som er litt frustrerende er at bønder ikke har etterlatt seg informasjon om egne liv, fordi skriveferdigheten var dårlig. Men på magasin finnes det mengder av spor av menneskers materielle liv, som utgjør en vesentlig kilde til kunnskap om folks hverdagsliv.

Det at så mange våpen er bevart er en indikasjon på hvor viktig våpen og våpenmakt var på 1600- og 1700-tallet. Kriger gjorde våpen til helt nødvendige instrumenter for å hevde statens makt og suverenitet mot ytre fiender. Reichweins revolver og bondesoldatens tessak blir i samme system vitale objekter for kongens maktapparat.

Det var norske bønder som skulle forsvare landet. Samtidig var alle våpen også en del av samfunnet i fredstid. Våpen tjente den hensikt å legitimere og styrke kongemakten i perioder med krig, men også i fredstid. Våpnene hadde derfor flere viktige funksjoner: militært, politisk og sosialt.

Våpensamlingen er en skatt, og gjennom den får vi kunnskap og innsikt i norsk kultur og historie.

Det er gledelig at besøkende endelig kan se flere av disse unike våpnene i utstillingen "Skjulte skatter", eller du kan studere hele våpensamlingen på nettet www.primusweb.no.

REICHWEIN'S REVOLVER – THE WORLD'S OLDEST

Anders Sandvig was a keen collector of weapons, but in 1919 he almost lost his most treasured pieces. The ship taking the weapons to an exhibition in Scotland ran aground, and only after a dramatic rescue operation were the passengers and finally the weapons saved.

Maihaugen has one of Norway's biggest and most interesting collections of weapons, which provides an interesting insight into the weapons that were in use from the second half of the 16th century until well into the 19th century. From a historical perspective, the collection reveals the emergence of a more professional and modern army. The collection consists of 1144 objects in total.

The world's oldest revolver was made by the weapon smith Hans Stopler in Nuremberg, Germany in 1597. It has been claimed that the world's oldest revolver was made by the Englishman John Dafte around 1680, but that is 80 years later than when the revolver at Maihaugen was made. It is a fine piece of craftsmanship, and is richly decorated. The revolver has a flintlock firing mechanism, and an eight shot revolving cylinder.

It was bought by Georg Reichwein, a decorated Norwegian officer, who was nobled for his contribution in 1655. In 1835 the Antiquities Collection bought Reichwein's revolver from the Oslo merchant Thales Schou. The revolver arrived at Maihaugen in 1919, along with several other weapons, as a result of an exchange of objects between institutions produced by Norway's first cultural heritage act in 1905.

In addition to the world's oldest revolver, the collection includes weapons that give us an insight into the Norwegian social hierarchy during the 17th and 18th centuries. Some weapons were owned by military officers, government officials and the middle classes, but most of them belonged to normal people. Farmers formed the backbone of the Norwegian army, and for the protection of the country, they were expected to own axes, spears, rifles and broadswords. Along with the lion, the farmer's axe has even been the symbol of Norwegian king and country since the Middle Ages. All of these weapons are well represented in the collection, and will be exhibited.

NOTER / VERDENS ELDESTRE REVOLVER

¹ Anders Sandvig, I praksis og på samlerferd. Maihaugen årbok 2001. Side 133. ² Arnfinn Angen, Samtlaren Anders Sandvig. Det Norske Samlaget 2004. Lillehammer Tilskuer 24. april 1911. ³ Bøhmisk fase fra 1618-25, dansk fase 1626-29, svensk fase 1630-34 og svensk-fransk fra 1635-48. ⁴ Jmf. bilde nedenfor ⁵ Belegget på innsiden av skjell og muslinger. Materialet er kalsium og det samme som perler. Omtales også som Mother of Pearl, og brukes i håndverk og folkekunst over store deler av verden. ⁶ Snapplåsgeværet som befinner seg i samlingene til Statens Forsvarshistorisk Museum i Danmark har registreringsnummer: 4-B294, og kan studeres på hjemmesidene www.thm.dk ⁷ Rolf Rasch-Eng, Våpenhistorisk tidsskrift 2002 ⁸ Marit Ingebjørg Landrø, Bokmålsordboka. Definisjon- og rettskrivningsordbok. Universitetsforlaget 1994. ⁹ Per Terje Norheim. Våpen i Norge. Fra spyd og luntelåsmuskett, til Krag-Jørgensen og bajonett. Damm forlag 2000. side 102. ¹⁰ John Dafte ble valgt til "Master of the Gunmakers' Company i 1694". Han døde i 1696. ¹¹ Claude Blair. Pistols of the World. London 1968. Side 38. Referanse til La Sala d'Armi mel Museo del' Arsenal di Venezia. Eller Pollards History of Firearms. Claude Blair General Editor. New York 1983. Side 210. ¹² Museumsnummer 1-B1. Er en "Lodbøsse" også kjent som "vedelspangebøssen" etter funnstedet borgen Vedelspang som ble oppført i 1416 og nedlagt i 1426. ¹³ Per Terje Norheim. Våpen i Norge. Fra spyd og luntelåsmuskett, til Krag-Jørgensen og bajonett. Damm forlag 2000. Side 104. ¹⁴ Øystein Rian 1995: 152-154. ¹⁵ Per Terje Norheim. Våpen i Norge. Fra spyd og luntelåsmuskett, til Krag-Jørgensen og bajonett. Damm forlag 2000. side 102. Side 94. ¹⁶ Finn Erhard Johannessen, Gausdal bygdehistorie, Bind 3, Folkevest og levekår 1530-1830. Gausdal Kommune 1990. Side 86-87. ¹⁷ Øystein Rian, 1995: 154-157. ¹⁸ Kåre Hosar, Altretavlen i Garmokirken. Maihaugens årbok 1991. Side 53-54. ¹⁹ Fogden Jørgen Philipsen i Gudbrandsdalen klarte å etablere en styrke på 516 bønder bevæpnet med hellebarder og geværer. [Knut Mykland, Norge i Dansketiden 1380-1814. 1987: 153] ²⁰ Ørnulf Hodne, For konge og fedreland: kvinner og menn i norsk krigshverdag 1550-1905. Cappelen 2006. Side 48-49. ²¹ Rolf Rasch-Eng, Våpenhistorisk tidsskrift 2000. ²² Registreringskort fra Oldsakssamlingen som kom til Maihaugen sammen med gjenstandene i 1919 eller våren 1920. Maihaugens historiske arkiv. ²³ Jørn Holme (red.) Kulturminnevern Bind 1, Økokrims skriftserie nr. 12, 2001. s. 130-133. ²⁴ Christian 4. Landslov II, Landsværnbolken kap. XI. ²⁵ Per Terje Norheim. Våpen i Norge. Fra spyd og luntelåsmuskett, til Krag-Jørgensen og bajonett. Damm forlag 2000. Side 36. ²⁶ NF.1896-0107 og NF.1915-0862 ²⁷ Per Terje Norheim. Våpen i Norge. Fra spyd og luntelåsmuskett, til Krag-Jørgensen og bajonett. Damm forlag 2000. Side 82-83. ²⁸ Arjun Appadurai: Introduction, commodities and the political value. The social life off things. Commodities in cultural perspective. Chambridge University press 1986.